มานะ : สังโยชน์ที่พระอรหันต์เท่านั้นที่ละได้

พระภาวนาพิศาลเมธี วิ.[1] และ บุณชญา วิวิธขจร[2]

[1]E-mail: boon07boon07@gmail.com

รับต้นฉบับ 13 กันยายน 2559 วันที่เผยแพร่ 20 ธันวาคม 2559

บทคัดย่อ

บทความนี้มีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์ มานะสังโยชน์ที่พระอรหันต์เท่านั้นที่สามารถละได้ สังโยชน์ หมายถึงกิเลสอันผูกมัดใจสัตว์ไว้กับภพชาติ ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับวัฏฏทุกข์ มี 10 ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา โดยที่มานะนี้เป็นสังโยชน์ชนิดละเอียด หมายถึงการถือตัว ความทะนงตัว ความสำคัญตนว่าสูง ต่ำ เด่น ด้อย เท่าเทียม เทียบเขา เทียบเรา เป็นต้น ผู้เจริญวิปัสสนากำหนดรู้ในกาย เวทนา จิต และธรรม ตามความเป็นจริง เห็นการเกิดดับของรูป-นาม สามารถละสังโยชน์เบื้องต่ำด้วย โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค ตามลำดับ และเมื่ออินทรีย์สมบูรณ์พร้อมแล้วบรรลุอรหัตตมรรค สามารถประหาณสังโยชน์เบื้องสูง รวมถึงมานะสังโยชน์โดยสิ้นเชิง

คำสำคัญ: มานะ; สังโยชน์; พระอรหันต์; วัฏฏทุกข์

Mãna: Mental Fetter Which Can Be Uprooted by only Arahanta

Phaphawanapisanmethi vi[1] and Boonchaya WiwitKhajorn[2]

[1]E-mail: boon07boon07@gmail.com

Retrieved September 13, 2016 Accepted December 20, 2016

ABSTRACT

From the study, it is found that Saṁyojana is the Kilesa, the defilement which tied the living being in Vatta-Dukkha.There are 10 Saṁyojanas : 1) Sakkāyaditthi, 2) Vicikicchā, 3) Silabbataparāmāsa, 4) Kāmarāga, 5) Patigha, 6) Rūparāga, 7) Arūparāga, 8) Māna, 9) Uddhacca, 10) Avijjā. The study found that Māna,, which is one of the fetters stated in Saṁyojana, refers to conceit or pride about self. The person with Māna will be very reserved and proud. He believes that he is outstanding and is doing better than others. The person would have strong inner conceit for himself, etc. The practice of Satipaṭṭhāna or foundation of mindfulness by having awareness on one's body, feeling, mind and mind-objects until one can understand that Nāma (mind) and Rūpa (material) are impermanent, deteriorated, suffering, and not self, is the way for one to eliminate the lower fetters. In conclusion, one can eliminate the lower fetters when one has reached Sotāpattimagga : the Path of stream-Entry, Sakadāgāmi-magga: the Path of Once-Returning, Anāgāāmi-magga: the Path of Non-Returning, while the Arahatta-magga: the Path of Arahantship is the only path for one to eliminate the higher fetters include Māna in Saṁyojana.

Keywords: Mana; Fetter; Arahanta; Cycle of Suffering

บทนำ

"สังโยชน์"[1] เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวมนุษย์เองตั้งแต่เกิดมา เป็นเครื่องผูกมนุษย์ให้วนอยู่ในวัฏฏสงสารผูกให้มนุษย์ทั้งหลายพากันเวียนว่ายตายเกิด เป็นเครื่องผูกมัดเป็นเครื่องร้อยรัดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ติดอยู่ ให้จมอยู่ วนเวียนอยู่ ในกองทุกข์ในวัฏฏะสงสาร ทำให้ไม่ดำเนินไปสู่แห่งมรรคผล นิพพาน และเป็นกิเลสอันผูกใจสัตว์ เป็นธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับวัฏฏทุกข์ หรือผูกกรรมไว้กับผล[2] ซึ่งสังโยชน์ มี 10[3] อย่าง โดยแบ่งเป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ (โอรัมภาคิยสังโยชน์) ได้แก่ สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน, วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย, สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต, กามราคะ ความติดใจในกามคุณกามฉันทะ, ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจความพยาบาท และสังโยชน์เบื้องสูง (อุทธัมภาคิยสังโยชน์)[4] ได้แก่ รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรม, อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม, มานะ ความถือว่าตัวเป็นนั่นเป็นนี่, อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน, อวิชชา ความไม่รู้จริง มานะสังโยชน์ คือ สังโยชน์ลำดับที่ 8 ในสังโยชน์ 10 หรือสังโยชน์ที่ 3 เป็นฝ่ายอุทธัมภาคิยสังโยชน์มีลักษณะของอารมณ์แห่งจิตที่มีความถือตัว ความทะนงตัว เป็นความถือตัวที่เป็นนั้นเป็นนี่ ถือสูงถือต่ำ ยิ่งใหญ่เท่าเทียม หรือด้อยกว่าผู้อื่นความ อยากเด่นอยากยกชูตนให้ยิ่งใหญ่ไปด้วยความรู้สึกที่เป็นไปในตัวเอง จนทำให้เกิดความยึดถือเกี่ยวกับตัวเองขึ้นมาว่ามีตัวตน เป็นความรู้สึกถือตัวอยู่ภายในตัวอยู่ สังโยชน์ที่มาจากมานะนี้เป็นการสร้างอัตตาให้มีขึ้นในตน

มานะสังโยชน์

มานะสังโยชน์ เป็นอุทธัมภาคิยสังโยชน์ คือสังโยชน์เบื้องสูงที่ต้องถูกละได้ด้วยอรหัตตมรรคเท่านั้น การเจริญวิปัสสนาภาวนาเป็นการปฏิบัติฝึกอบรมทางด้านจิตใจ สามารถทำให้ธรรม 4 ระดับ ตั้งแต่โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และบรรลุอรหัตตมรรค ละสังโยชน์ทั้ง 10 ได้บรรลุมรรค ผล นิพพานในที่สุด

มานะมีเครื่องหมายเฉพาะ คือ มีลักษณะของอารมณ์จิตที่มีแต่ความถือตัว ความทะนงตัว เป็นความถือตัวที่เป็นไปด้วยความรู้สึกที่เป็นไปในตัวเอง จนทำให้เกิดความยึดถือเกี่ยวกับตัวเองขึ้นมา ว่ามีตัวมีตน เป็นความรู้สึกถือตัวอยู่ภายใน ดังปรากฏในพระอภิธรรมได้ให้

---

[1] อภิ.วิ. (ไทย) 34/1118/285.

[2] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ 19, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, 2543), หน้า 329.

[3] องฺ.ทสก. (ไทย) 24/13/21.

[4] ที.ปา. (ไทย) 11/315/302.

ความหมายเกี่ยวกับลักษณะของมานะไว้ว่า “มีการทะนงตน เป็นลักษณะของมานะ”[5] ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ให้ความหมายไว้ว่า “มานะนั้นมีความหยิ่งเป็นลักษณะ”[6] และในหนังสือลักขณาทิจตุกกะอภิธัมมัตถสังคหะให้ความหมายไว้ว่า “มานะมีการถือตัวเป็นลักษณะ”[7]

ดังนั้น มานะมีลักษณะเฉพาะ คือ มีความถือตัว ทะนงตน มีความหยิ่งเป็นลักษณะ

1.1 หน้าที่ของมานะ (รส) มานะเมื่อเกิดขึ้นต้องประกอบพร้อมกันเกิดขึ้น (สัมปยุตต) มีที่อาศัยเกิดอย่างเดียวกัน เกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน ต่างเป็นปัจจัยแก่กัน กำหนดบทบาทหน้าที่ในความสัมพันธ์กับองค์ธรรมอื่นซึ่งเกิดร่วม ท่านเรียกว่า รส หรือกิจ (หน้าที่) หมายความว่า มานะจะมีองค์ธรรมอื่น ๆ จำนวนหนึ่งเป็นตัวประกอบร่วมอยู่ด้วยเป็นประจำเสมอไป นั้นก็คือการยกย่องเชิดชูตน เช่น เมื่อ เกิดความถือตัวขึ้น ก็ยกตนออกไปเปรียบเทียบกับคนอื่น (ยกจิตไปรับรู้อารมณ์) หรือไปรับเอาสิ่งอื่นเขามาเปรียบเทียบ (ประกอบจิตไว้ในอารมณ์) ว่าดีกว่าหรือเลวกว่า หรือเสมอกันอย่างไรซึ่งเป็นการเปรียบเทียบ คือ เอาลักษณะแห่ง “ความเป็น” ของตน ๆ ไปวัดกันแข่งกัน ซึ่งเป็นความสำคัญผิดไปตามอำนาจของความหลง

ดังปรากฏในพระอภิธรรมที่ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับรสของมานะไว้ว่า “มีการยกย่องเชิดชูตนหรือสัมปยุตตธรรมเป็นหน้าที่”ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ให้ความหมายไว้ว่า “มานะนั้นมีการยกตัวเป็นรส”[8] ในหนังสือลักขณาทิจตุกกะอภิธัมมัตถสังคหะให้ความหมายไว้ว่า “มานะมีสัมปยุตตธรรมเป็นหน้าที่[9] และในหนังพระอภิธัมมัตถสังคหะให้ความหมายเกี่ยวกับรสของมานะไว้ว่า “มานะมีการยกย่องเป็นกิจ”[10]

1.2 อาการปรากฏของมานะ (ผล) ผล คือ อาการปรากฏของสภาวะธรรมนั้น ๆ คือ มานะเมื่อเกิดขึ้น มีเหตุให้มานะเกิด เมื่อมีเหตุเกิด ก็ต้องมีผล ผลปรากฏของมานะ คือ ความมักใหญ่ใฝ่สูง เช่น มานะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยเหตุใกล้เกิด (เหตุ 6) เมื่อเกิดมานะแล้ว ให้ถือสำคัญรู้

---

[5] อภิ.วิ. (ไทย) 35/866/554.

[6] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรค แปล ภาค 3 ตอน 1 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย**, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 92.

[7] สมพร ศรีวราทิตย์, **ลักขณาทิจตุกกะอภิธัมมัตถสังคหะ**, (กรุงเทพมหานคร: ทิพยวิสุทธิ์, 2543), หน้า 31.

[8] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรค แปล ภาค 3 ตอน 1 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย**, หน้า 92.

[9] สมพร ศรีวราทิตย์, **ลักขณาทิจตุกกะอภิธัมมัตถสังคหะ**, (กรุงเทพมหานคร: ทิพยวิสุทธิ์, 2543), หน้า 31.

[10] เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

(สำคัญผิดว่ามีตัวมีตน) คือ ถือเทียบเคียงระหว่างตัวเองกับตัวบุคคลอื่น ถือเอาไว้วัดไว้แข่งกัน ถือสูงต่ำ ถือตัวตนในลักษณะที่จะเอาตัวตนนั้นไปเป็นนั้นเป็นนี่ เช่น ฉันเป็นนี่ ฉันแค่นี้ ฉันสูงกว่า เป็นต้น ความสำคัญตนว่าสูงว่า เด่นความปรารถนาอยากเด่น อยากสูงกว่าบุคคลอื่นนี้ คือ ผลของมานะ

ดังปรากฏในพระอภิธรรมที่ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับผลของมานะไว้ว่า “มีความใฝ่สูงเป็นผลปรากฏ”ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ให้ความหมายไว้ว่า “มีความใคร่เป็นเช่นธง (คือความอยากเด่น) เป็นปัจจุปัฏฐาน”ในหนังสือลักขณาทิจตุกกะอภิธัมมัตถสังคหะให้ความหมายไว้ว่า “มานะมีความปรารถนาดุจธงเป็นผล” และในหนังสือพระอภิธัมมัตถสังคหะให้ความหมายเกี่ยวกับผลของมานะไว้ว่า “มานะมีความต้องการเป็นดุจธงเป็นผล”[11] ฉะนั้น อาการปรากฏ หรือผลแห่งมานะนั้น คือ มีความต้องการ มีความปรารถนาอยากเด่น มีความมักใหญ่ใฝ่สูงเป็นผลปรากฏ[12]

1.3 เหตุใกล้ให้เกิดมานะ (ปทัฏฐาน) มานะมีเหตุใกล้ให้เกิดขึ้น ชื่อว่า ปทัฏฐาน คือ มานะจะเกิดขึ้นมานั้น จะเกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ จะต้องมีเหตุให้มานะเกิด เหตุใกล้ให้เกิดมานะท่านประสงค์เอาเหตุ 6ประเภทที่เป็นกุศลเหตุ และอกุศลเหตุ ที่เป็นปัจจัยให้เกิดจิต เจตสิก และรูป และที่เป็นปัจจัยให้เกิดสัมปยุตตธรรม (ธรรมที่อุดหนุนประกอบกัน คือ เวทนา สัญญา และวิญญาณ) หมายความว่า โลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นฐานที่ทำให้เกิดมานะ โดยทำหน้าที่เป็นพื้นให้ เหมือนกับช่วยส่งผลอยู่ไกล ๆ แต่เหตุปัจจัยใกล้ชิดแท้ ๆ ที่จะให้เกิดมานะก็คือ เหตุ 6 ประเภทนี้ แต่ในที่นี้ท่านหมายเอาตัวโลภะไม่ประกอบด้วยทิฏฐิเป็นเหตุใกล้ ดังปรากฏในพระอภิธรรมที่ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับปทัฏฐานของมานะไว้ว่า “มีโลภะที่ปราศจากมิจฉาทิฏฐิเป็นเหตุใกล้”ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ให้ความหมายไว้ว่า “มีโลภะอันไม่ประกอบด้วยทิฏฐิเป็นปทัฏฐาน” และในหนังสือลักขณาทิจตุกกะอภิธัมมัตถสังคหะได้ให้ความหมายเกี่ยวกับเหตุใกล้ให้เกิดมานะไว้ว่า “มีโลภะไม่ประกอบด้วยทิฏฐิเป็นเหตุใกล้”[13]

เหตุให้เกิดความถือตัวนี้ จะเกิดร่วมกับจิตโลภเฉพาะที่ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด 4 ดวงเท่านั้น แต่จะประกอบไปด้วยอีกจิต 3 ดวง คือ ที่มีเจตสิกปรุงจิตให้โลภเป็นหัวหน้า เมื่อเกิดย่อมไม่เกิดพร้อมกันทีเดียว 3 ชนิด กล่าวคือ ถ้าเวลาใดมีความโลภประกอบด้วยความเห็นผิด

---

[11] อ้างแล้ว.

[12] พระสายัณห์ ธมฺมธีโร (เศรษฐกิจ), “ศึกษาวิเคราะห์มานะในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 12.

[13] สมพร ศรีวราทิตย์, **ลักขณาทิจตุกกะอภิธัมมัตถสังคหะ**, (กรุงเทพมหานคร: ทิพยวิสุทธิ์, 2543), หน้า 31.

เวลานั้นเจตสิกปรุงจิตให้ถือตัวก็ไม่เกิดรวม แต่ถ้าเวลาใดมีความโลภปราศจากความเห็นผิด เวลานั้นบางครั้งเจตสิกปรุงจิตให้ถือตัวอาจจะเกิดร่วม หรืออาจจะไม่เกิดร่วมก็ได้[14] ท่านจึงกล่าวว่ามีโลภะไม่ประกอบด้วยทิฏฐิเป็นเหตุใกล้ ดังนั้น ปทัฏฐานของมานะ คือ มีโลภะที่ปราศจากมิจฉาทิฏฐิเป็นเหตุใกล้ชิด

ดังนั้น มานะมีความถือตัว ทะนงตัว เป็นลักษณะ มีการยกย่องเชิดชูตนหรือสัมปยุตตธรรมเป็นรสหรือเป็นกิจ มีความใฝ่สูงเป็นผลปรากฏ มีโลภะที่ปราศจากมิจฉาทิฏฐิเป็นเหตุใกล้ให้เกิด และสภาวธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ต่างก็มีลักษณะที่เสมอกันของปรมัตถธรรม คือ มีจิต เจตสิก รูป และนิพพาน เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ประเภทของมานะ[15]

ความถือตัวนี้เป็นการถือสำคัญ ถือเทียบเคียงระหว่างตัวเองกับบุคคลอื่น หรือเปรียบเทียบตนกับคนอื่น ถือเอาไว้วัดไว้แข่งขันกันกับบุคคลอื่น ถือสำคัญว่าตนเป็นอะไรนั่นเอง จำแนกเป็น 9 ประเภท คือ

1) ตัวดีกว่าเขา ถือสำคัญว่าดีกว่าเขา หมายความว่า ตนเองเดิมถือตัวว่าดีกว่าบุคคลอื่นอยู่แล้ว แล้วยังถือสำคัญตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่า ตนดีกว่าบุคคลอื่น ได้แก่ พระราชาและเหล่าบรรพชิต เช่น นาย ต. เป็นพระราชา ถือตัวว่าตนมีพร้อมไปด้วยทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นบ้านเมือง ทรัพย์สิน หรือยานพาหนะ แต่พระราชา ต. ก็ยังทำความถือตัวให้เกิดขึ้นอีกว่า ไม่มีใครที่จะเสมอตน ไม่ว่าจะเป็นบ้านเมือง ทรัพย์สิน หรือยานพาหนะ เป็นต้น

2) ตัวดีกว่าเขา ถือสำคัญว่าตัวเสมอเขา หมายความว่าตนเองเดิมถือตัวว่าดีกว่าเขาอยู่แล้ว แล้วยังถือสำคัญตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่าตนเสมอกันกับเขา ได้แก่ พระราชา และเหล่าบรรพชิต เช่น เหล่าพระราชาทั้งหลาย ต่างถือตัวว่าตนมีพร้อมไปด้วยทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นบ้านเมือง ทรัพย์สิน หรือพาหนะ แต่เหล่าพระราชา ก็ยังทำให้ความถือตัวให้เกิดขึ้นอีกว่า พวกตนต่างก็มีทุกอย่างเหมือนกัน เสมอกัน ไม่ว่าจะเป็นบ้านเมือง ทรัพย์สิน หรือยานพาหนะ เป็นต้น

3) ตัวดีกว่าเขา ถือสำคัญว่าตัวเลวกว่าเขา หมายความว่าตนเองเดิมถือตัวว่าดีกว่าคนอื่นอยู่แล้ว แล้วยังถือสำคัญตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่าตนเลวกว่าคนอื่น ได้แก่ พระราชา และ เหล่าบรรพชิต เช่น พระภิกษุ ค. ยังความถือตัวว่าตนเองเป็นพระธรรมกถึก[16] เป็นพหูสูตร หรือเป็น

---

[14] ทวี ผลสมภพ, **ปรัชญาอภิธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: กิ่งจันทร์การพิมพ์, 2546), หน้า 73–77.

[15] ดูรายละเอียดใน อภิ.วิ. (ไทย) 35/962/616 – 617.

[16] ดูรายละเอียดใน องฺ.ฉกฺก. (ไทย) 22/46/512.

มหาเถระ แต่ไม่มีลาภสักการะ ภิกษุ ค. ทำความถือตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่า ตนเองเป็นถึงพระธรรมกถึก เป็นพหูสูตร หรือเป็นมหาเถระได้อย่างไร ลาภสักการะถึงไม่มี เป็นต้น[17]

4) ตัวเสมอเขา ถือสำคัญว่าตัวดีกว่าเขา หมายความว่า ตนเองเดิมถือตัวว่าเสมอเขาอยู่แล้ว แล้วยังถือสำคัญตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่าตนดีกว่าเขา ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลาย มีอำมาตย์ เป็นต้น เช่น พวกอำมาตย์ทั้งหลาย ต่างทำความถือตัวว่าตนเป็นอำมาตย์ มีทรัพย์สินเงินทองมากมายเหมือนกัน และอำมาตย์เหล่านั้นทำความถือตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่า อำมาตย์คนอื่นบางคนอาจจะมีเงินทองไม่มากเท่าตน จึงไม่ยอมคบหาสมาคมเป็นเพื่อนกัน เป็นต้น

5) ตัวเสมอเขา ถือสำคัญว่าตัวเสมอเขา หมายความว่า ตนเองเดิมถือตัวว่าเสมอกับบุคคลอื่นอยู่แล้ว แล้วยังถือสำคัญตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่าตนเสมอกันกับบุคคลอื่น ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลายมีอำมาตย์ เป็นต้น เช่น นาย จ. กับนาย ข. เป็นอำมาตย์ทั้งสองคน ต่างถือตัวว่าตนมีพร้อมไปด้วยทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นบ้านเมือง ทรัพย์สิน หรือยานพาหนะ แต่อำมาตย์ทั้งสองก็ยังทำความถือตัวให้เกิดขึ้นอีกว่า ทั้งควรจะคบกันเพราะว่ามีบ้านเมือง ทรัพย์สิน หรือยานพาหนะเท่ากัน เหมือนกัน เป็นต้น

6) ตัวเสมอเขา ถือสำคัญว่าตัวเลวกว่าเขา หมายความว่า ตนเองเดิมถือตัวว่าเสมอคนอื่นอยู่แล้ว แล้วยังถือสำคัญตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่าตนเลวกว่าคนอื่น ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลายมีอำมาตย์ เป็นต้น เช่น อำมาตย์ ค. ยังความถือตัวว่าตนเองเป็นอำมาตย์เหมือนกับอำมาตย์อื่น ๆ และอำมาตย์ ค. ทำความถือตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่า ตนเองเป็นอำมาตย์ได้อย่างไร ในเมื่อมีรสนิยมในการเคี้ยวกินอาหารไม่เหมือนอำมาตย์อื่น ๆ เป็นต้น

7) ตัวเลวกว่าเขา ถือสำคัญว่าตัวดีกว่าเขา หมายความว่า ตนเองเดิมถือตัวว่าเลวกว่าบุคคลอื่นอยู่แล้ว แล้วยังถือสำคัญตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่าตนดีกว่าเขา ได้แก่ พวกทาส พวกคนเทขยะ และคนจัณฑาล เป็นต้น เช่น นาย ก. เกิดมาก็เป็นทาสเลย เพราะมีพ่อแม่เป็นทาส และนาย ก. ทำความถือตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่า ตนดีกว่าทาสอื่น ๆ ที่ตนเกิดมาเป็นทาสตามประเพณีเลย เพราะอาศัยทาสที่เป็นพ่อแม่เกิด ทาสอื่น ๆ ที่จะเกิดตามประเพณีเหมือนตนไม่มี เป็นต้น

8) ตัวเลวกว่าเขา ถือสำคัญว่าตัวเสมอเขา หมายความว่า ตนเองเดิมถือตัวว่าเลวกว่าเขาอยู่แล้ว แล้วยังถือสำคัญตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่าตนเสมอกันกับเขา ได้แก่ พวกทาส พวกคนเทขยะ และคนจัณฑาล เป็นต้น เช่น นาย ก. กับนาย ข. เกิดมาก็เป็นทาสเลยเพราะมีพ่อแม่เป็นทาส

[17] ดูรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) 29/152/419.

และทาสทั้งสองทำความถือตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่า ตนเป็นทาสที่เสมอกัน เพราะตนเกิดมาเป็นทาสตามประเพณีที่อาศัยทาสที่เป็นพ่อแม่ เป็นต้น

9) ตัวเลวกว่าเขา ถือสำคัญว่าตัวเลวกว่าเขา หมายความว่า ตนเองเดิมถือตัวว่าเลวกว่าคนอื่นอยู่แล้ว แล้วยังถือสำคัญตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่าตนเลวกว่าเขา ได้แก่ พวกทาส พวกคนเทขยะ และคนจัณฑาล เป็นต้น เช่น ทาส ต. เป็นทาสเพราะเป็นคนอดอยากไม่มีอาหารจะกินจึงได้มาเป็นทาส ไม่เหมือนทาส ก. ที่เป็นทาสโดยกำเนิด ทำให้ทาส ต. ทำความถือตัวให้เกิดขึ้นต่อไปอีกว่า ตนเป็นทาสได้อย่างไร เพราะตำแหน่งทาสของตนไม่มีทั้งแต่พ่อแม่ หรือเป็นทาสตามประเพณีเหมือนเขา เป็นต้น[18]

มานะทั้ง 9 ชนิดนี้ เกิดมาจากอุปาทานว่ามีตัวตน ซึ่งเป็นสัญชาตญาณเกิดขึ้นว่ามีตัวตน เอาตัวตนเป็นที่ตั้ง เป็นมาตรฐาน ตามสติปัญญาความคิดความนึก ความโง่ ความหลงผิด ก็เกิดความสำคัญมั่นหมายต่างกันอย่างนี้ซึ่งเป็นกิเลส ถ้าสำคัญว่าดีกว่าเขา เกิดความรู้สึกอย่างหนึ่ง ถ้าเท่ากันกับเขา ก็เกิดความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง เลวกว่าเขาก็เกิดความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง

เป็นความถือตัวที่ไม่เป็นไปตามความเป็นจริง เรียกว่า อยาถาวมานะ ได้แก่ ตัวเป็นคนชั้นสูง แต่ถือว่าตนเป็นคนชั้นกลาง ตัวเป็นคนชั้นสูงแต่ถือว่าตนเป็นคนชั้นต่ำ ตัวเป็นคนชั้นกลางแต่ถือว่าตนเป็นคนชั้นสูง ตัวเป็นคนชั้นกลางแต่ถือว่าตนเป็นคนชั้นต่ำ ตัวเป็นคนชั้นต่ำแต่ถือว่าตนเป็นคนชั้นสูง ตัวเป็นคนชั้นต่ำแต่ถือว่าตนเป็นคนชั้นกลาง

ความถือตัวตามความเป็นจริง เรียกว่า ยาถาวมานะ ได้แก่ ตัวเป็นชนชั้นสูงก็ ถือว่าตนเป็นชนชั้นสูง ตัวเป็นชนชั้นกลางก็ถือตัวว่าตนเป็นชนชั้นกลาง ตัวเป็นชนชั้นต่ำก็ถือว่าตนเป็นชนชั้นต่ำ ความถือตัวที่เป็นไปตามความจริงทั้ง 3 อย่างนี้เป็นที่ประณีตละเอียดมาก แม้พระสกทาคามีอริยบุคคล พระอนาคามีอริยบุคคลก็ยังละไม่ได้ เพียงแต่ทำให้เบาบางลงเท่านั้น พระอรหันตอริยบุคคลเท่านั้นที่ละได้เด็ดขาด

การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อละมานะสังโยชน์

การเจริญวิปัสสนาเพื่อละมานะสังโยชน์นั้น อาศัยการกำหนดรู้รูปนามขันธ์ 5 ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร กล่าวคือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ธัมมานุปัสสนาสสติปัฏฐาน โดยอาศัยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

[18] ดูรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) 29/21/96.

อาตาปี สติมา สมฺปชาโน อันได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสติ ซึ่งต้องใช้เสมอในการเจริญมรรคอริยสัจ[19]

1) อาตาปี แปลว่า ความเพียรเผากิเลส คือ สัมมัปปธาน 4 ในขณะที่โยคีบุคคลกำลังเพียรพยายามตั้งใจกำหนดอย่างจดจ่อมีความรอบคอบกำหนดสภาวะต่าง ๆอย่างถี่ถ้วนอยู่นั้น เป็นการทำหน้าที่ของอาตาปีคือวิริยเจตสิก [20]

2) สัมปชาโน แปลว่า รู้พร้อม ได้แก่ ปัญญินทรีย์ คือ มีความรู้ทั่วพร้อม “ทุกข์”ว่าควรกำหนดรู้ รู้ทั่วพร้อม“สมุทัย”ว่าควรละ รู้ทั่วพร้อม“นิโรธ”ว่าควรทำให้แจ้ง และรู้ทั่วพร้อม“มรรค”ว่าควรเจริญให้เกิดมีขึ้น

3) สติมา แปลว่า มีสติ ได้แก่ สตินทรีย์ คือ มีสติตั้งมั่นอยู่ในฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิต และธรรม โดยระลึกรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นในขณะปัจจุบัน หรือจะเรียกว่ากำหนดรูป–นามก็ได้

1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดรู้ที่ฐานกาย อันมีความยาวประมาณ 1 วา กว้างประมาณ 1 ศอก และหนาประมาณ 1 คืบ มีสัญญา และมีใจนี้ครองไว้[21] ซึ่งถือว่าเป็นโลก ๆ หนึ่ง[22] พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ หมายถึงการมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนือง ๆ ซึ่งกาย คือ รูปขันธ์ ด้วยความเพียร ด้วยสัมปชัญญะ ด้วยสติ[23] ไม่ยินดียินร้าย[24]พระพุทธเจ้าทรงจำแนกไว้เป็น 6 หมวด มีอานาปานปัพพะ และอิริยาปถปัพพะเป็นต้น

2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดรู้ที่ฐานเวทนา[25] พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ หมายถึงการมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนือง ๆ ซึ่งเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเฉยๆ เมื่อคราวได้เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสิ่งสัมผัสด้วยกาย และได้นึกถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เคยสัมผัสมาแล้วทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยพิจารณาให้เห็นความ

---

[19] ดูรายละเอียดใน ม.อุ. (ไทย) 14/150/191., พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า 813 – 814.

[20] ดูรายละเอียดใน ม.อุ. (ไทย) 14/145/184.

[21] สำ.ส. (ไทย) 15/298/107.

[22] องฺ.จตุกฺก.อ. (ไทย) 2/–/45/165.

[23] ที.สี. (ไทย) 9/150–235/48–78.

[24] ที.ม. (ไทย) 10/373/301.

[25] สำ.ส. (ไทย) 15/298/107.

เป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงความรู้สึก ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืนไม่ใช่ตัวตน พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้ 9 ประการ มีสุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา เป็นต้น

3) **จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน** การตั้งสติกำหนดรู้ที่ฐานจิต พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ หมายถึงการมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนือง ๆ ซึ่งจิต พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้ 16 ประการ[26] ในที่นี้หมายเอาจิตที่มีราคะ หรือโลภจิตที่เป็นทิฏฐิคตวิปปยุต เป็นจิตที่มีมานะครอง เมื่อปฏิบัติไปถึงอริยมัคคจิตต่าง ๆ ย่อมละมานะได้ตามความละเอียดของมานะนั้น ๆ

4) **ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** การตั้งสติกำหนดรู้ที่ฐานธัมมารมณ์ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก[27]หมายถึงการพิจารณาธรรมอันเป็นสภาวะโดยรวมทั้งรูปธรรมและนามธรรม ทั้งภายในและภายนอก ต้องกำหนดรู้ไปตามลำดับตั้งแต่อย่างหยาบไปจนถึงอย่างละเอียดที่สุด ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ลึกซึ้งกว่าการพิจารณาเห็นกาย เวทนา และจิตอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ได้ปฏิบัติมา ให้รู้ความจริงแบบอริยสัจ คือ การปฏิบัติไม่ใช่แค่ให้กำหนดรู้เรื่องสภาวธรรมอันเป็นทุกข์ทั้งปวงเท่านั้น แต่ต้องมีการกำหนดรู้ทางดับทุกข์รวมไว้ด้วย พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้ 5 หมวด มีนิวรณปัพพะ และขันธปัพพะเป็นต้น

หลักธรรมเป็นไปเพื่อการละมานะสังโยชน์

1. วิสุทธิ 7 การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา มีผลที่เกิดขึ้นตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ วิสุทธิ 7 และญาณ 16 ดังในรถวินีตสูตร ที่พระสารีบุตรถามพระปุณณมันตานีบุตรว่า “ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเพื่อวิสุทธิ 7 หรือพระปุณณมันตานีบุตรตอบว่า “เพื่ออนุปาทาปรินิพพานแต่ดำเนินตามวิสุทธิ 7 เป็นเป้าหมายตามลำดับ”[28]

1) ศีลวิสุทธิ คือ การรักษาไว้ซึ่งความบริสุทธิ์หมดจดไม่มีด่างพร้อยแห่งศีล ตามภูมิของตน คือ การประพฤติดี เลี้ยงชีวิตชอบถูกต้องตามศีลของตน ได้แก่ จตุปาริสุทธิศีล[29] เพราะ

[26] ที.ม. (ไทย) 10/381/314 – 315.

[27] ที.ม. (ไทย) 10/381/314–315., ม.มู. (ไทย) 12/115/112.

[28] ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) 12/257 – 259/277 – 283.

[29] วิภาวินี. (บาลี) 286.

บริสุทธิ์ได้ด้วยการแสดง การสำรวม การแสวงหา และการพิจารณา บุคคลที่สมบูรณ์ด้วยจตุปาริสุทธิศีล ชื่อว่าถึงพร้อมด้วยศีล

2) จิตตวิสุทธิ คือ ความบริสุทธิ์ของจิตที่เป็นลักขณูปนิชฌาน เป็นฌานสมาธิที่แนบแน่นและประกอบด้วยสติ เกิดจากขณิกสมาธิที่พัฒนาคุณภาพ และสมรรถภาพของจิตจนเกิดสมาธิแนบแน่นถึงขั้นฌาน

สมถยานิกเจริญอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ คือ เมื่อจิตมีความตั้งมั่น ปราศจากความฟุ้งซ่าน ควรแก่การงาน เมื่อจิตถอนออกจากอุปจารสมาธิ หรืออัปปนาสมาธิแล้ว ก็เจริญวิปัสสนาด้วยจิตที่มีขณิกสมาธิต่อไป[30]ส่วนวิปัสสนายานิกกำหนดรู้ตามสภาวะทั้งหลายที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงด้วยขณิกสมาธิ เมื่อขณิสมาธิมีความแก่กล้า ตั้งมั่นดุจฌาน นี้เรียกว่า วิปัสสนาสมาธิ แม้อารมณ์ที่เป็นรูป–นามจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพตามปัจจุบันขณะ ความตั้งมั่นก็ยังคงอยู่อย่างนั้น ลำดับจิตที่เกิดก่อน และลำดับจิตที่เกิดภายหลังมีกำลังเท่าเทียมกัน และประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ จิตจึงไม่อาจฟุ้งซ่านได้ ไม่ถูกนิวรณ์ทั้งหลายที่เป็นปรปักษ์ครอบงำ ย่อมตั้งจิตไว้มั่นเหมือนฌานสมาธิที่หยั่งลงแล้ว[31] นี้เรียกว่า จิตตวิสุทธิ

3) ทิฏฐิวิสุทธิ คือ รูปนามานำ ยถาวทสฺสนำ ทิฏฐิวิสุทฺธิ นาม[32] ปัญญาที่กำหนดรู้เห็นลักษณะเฉพาะของสภาวธรรมทางกาย (รูป) และทางใจ (นาม) แยกออกจากกันได้ตามความเป็นจริง พิจารณาน้อมไปสู่อารมณ์ โดยความเป็นนาม จากนั้นกำหนดรูปสังขาร พิจารณาโดยความเป็นรูป เพราะว่าเป็นสิ่งที่เสื่อมสลายอยู่เสมอ

4) กังขาวิตรณวิสุทธิ เอตสฺเสว ปน รูปนามสฺส ปจฺจยปริคฺคหเณน ตีสุ อทฺธาสุ กงฺขำ วิตริตฺวา จิตำ ณาณกงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ นาม[33] ปัญญาที่กำหนดรู้เห็นในสภาวะของกาย (รูป) กับใจ (นาม) เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน คือทั้งรูปทั้งนามเป็นเป็นผล ซึ่งกันและกันอยู่ทุกขณะ[34] เกิด

---

[30] พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ), **วิปัสสนานัย เล่ม 1**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2555), หน้า 59.

[31] อ้างใน พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนฺตเสวี), **วิปัสสนาภาวนา ที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2558), หน้า 342.

[32] วิสุทธิ. (บาลี) 2/250.

[33] อ้างใน พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนฺตเสวี), **วิปัสสนาภาวนา ที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2558,) หน้า 345.

[34] โสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต (มหาสีสยาดอ), **หลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน**, หน้า 56.

เป็นความบริสุทธิ์แห่งปัญญาเครื่องข้ามพ้นความสงสัย คือ เมื่อพิจารณาถี่ถ้วนแล้ว เห็นเพียงเหตุและผล ที่ล่วงมาแล้วก็เพียงเหตุและผล ต่อไปก็มีเพียงเหตุและผลเท่านั้น

5) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความเห็นอันบริสุทธิ์ที่เกิดขึ้นว่าเป็นทาง หรือมิใช่ทาง คือ สามารถตัดสินใจได้ว่า การยินดีในนิมิตเป็นทางผิด การกำหนดเท่านั้นจึงจะเป็นทางถูก มีปัญญาอันสามารถพิจารณาตัดสินใจไม่ยินดีในนิมิตต่อไป กำหนดรู้ในสภาวธรรมในปัจจุบันขณะนั้น ญาณจึงแจ่มชัดขึ้น[35]

6) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ปัญญาที่บิรสุทธิ์เข้าถึงทางที่ถูก ตรงสู่พระนิพพานโดยถูกต้องแล้ว หมายถึง อารมณ์อันเป็นปฏิปทาที่ถูกต้อง ตัณหาและทิฏฐิไม่สามารถเข้าไปในอารมณ์นั้นได้ มีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ในนาม–รูป เห็นการเกิด–ดับของรูป–นาม ปัญญาเป็นตัวรู้ในอารมณ์ไตรลักษณ์นั้น ความรู้เช่นนี้เป็นปัจจัยแก่วิปัสสนาญาณเบื้องสูง (ตั้งแต่ญาณที่ 4 คือ อุทยัพพยญาณ ถึง ญาณที่ 12 คือ สัจจานุโลมิกญาณ) ต่อเนื่องไปถึงโคตรภูญาณตามที่ได้กล่าวแสดงรายละเอียดไว้ในวิปัสสนาญาณ 9 แล้ว โดยเมื่อวิปัสสนาญาณดำเนินถึงโคตรภูญาณอันเป็นญาณที่อยู่ระหว่างวิปัสสนาญาณและโลกุตตร ญาณ ปัญญานี้กำหนดจนรู้เห็นพระนิพพาน ตัดโคตรปุถุชนให้ขาดออก เพื่อมุ่งเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล[36]

7) ญาณทัสสนวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งปัญญาในมรรคญาณ ที่เห็นแจ้งพระนิพพาน เป็นปัญญาขั้นสูงสุดของการเจริญวิปัสสนา เห็นอริยสัจ 4 ครบถ้วน คือ ตั้งแต่วิสุทธิที่ 1 ถึงวิสุทธิที่ 6 นั้นรู้เพียงทุกขอริยสัจ และสมุทยอริยสัจเท่านั้น ส่วนญาณทัสสนวิสุทธิเป็นโลกุตตรวิสุทธิ เพราะรู้แจ้งอริยสัจครบทั้ง 4 ทั้งนี้วิสุทธิแต่ละวิสุทธิ เป็นปัจจัยแก่กันและกันตามลำดับ ไม่มีการข้ามขั้น โลกุตตรญาณที่ปรากฏ คือ

(1) มรรคญาณ ปัญญาที่กำหนดจนรู้เห็นพระนิพพาน และตัดขาดจากกิเลส เป็นสมุจเฉทปหาน เป็นญาณในอริยมรรค ได้แก่ โสดาปัตติมรรคญาณ สกทาคามิมรรคญาณ อนาคามิมรรคญาณ และอรหัตตมรรคญาณ

(2) ผลญาณ ปัญญาที่รู้เห็นพระนิพพาน โดยเสวยผลแห่งสันติสุข เป็นญาณในอริยผล ได้แก่ โสดาปัตติผลญาณ สกทาคามิผลญาณ อนาคามิผลญาณ และอรหัตตผลญาณ

(3) ปัจจเวกขณญาณ ปัญญาที่รู้เห็นในมรรคจิต ผลจิต นิพพาน กิเลสที่ละแล้ว และกิเลสที่ยังคงเหลืออยู่[37]

---

[35] ม.มู. (ไทย) 12/298/295.

[36] ขุ.ป. (ไทย) 31/1/1.

[37] ขุ.ป. (ไทย) 31/1–65/7 – 109.

2. มรรคมีองค์ 8 หรือ ไตรสิกขา การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาเพื่อทำมรรคมีองค์ 8 [38] ให้เจริญจนบรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้นั้น เป็นผลให้เกิดความสอดคล้องระหว่างวิสุทธิ 7 และวิปัสสนาญาณ มีรายละเอียดดังนี้

1) อธิศีลสิกขา ได้แก่ องค์มรรค 3 คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอา

2) อธิจิตตสิกขา ได้แก่ องค์มรรค 3 คือ สัมวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

3) อธิปัญญาสิกขา ได้แก่ องค์มรรค 2 คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ

3. ธรรมอันเป็นอาหารของวิชชาและวิมุตติ พระพุทธพจน์มีอธิบายเกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นปัจจัย หรืออาหารทำให้วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์เกิด ไว้ว่าอาหารของวิชชาและวิมุตติ คือ โพชฌงค์ 7 อาหารของโพชฌงค์ 7 คือ สติปัฏฐาน 4อาหารของสติปัฏฐาน 4 คือ สุจริต 3 อาหารของสุจริต 3 คือ ความสำรวมอินทรีย์อาหารของความสำรวมอินทรีย์ คือ สติสัมปชัญญะอาหารของสติสัมปชัญญะ คือ การโยนิโสมนสิการโดยแยบคายอาหารของการโยนิโสมนสิการโดยแยบคาย คือ ศรัทธาอาหารของศรัทธา คือ การฟังสัทธรรมอาหารของการฟังสัทธรรม คือ การคบสัตบุรุษ ซึ่งหลักธรรมที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุปัจจัยทำให้วิชชา และวิมุตติบริบูรณ์[39]

ผลของการเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อละมานะสังโยชน์

จากการเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อละมานะสังโยชน์มีพระพุทธพจน์อธิบายเกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นปัจจัยนั้น ว่า ผู้ที่เจริญวิปัสสนาภาวนา เมื่อได้เจริญโพชฌงค์ 7 บริบูรณ์แล้วนั้น ย่อมทำให้วิชชา และวิมุตติบริบูรณ์ด้วยยังผลให้เกิดซึ่ง“วิมุตติ” คือ ความหลุดพ้นบรรลุสำเร็จเป็นพระอรหันต์

เมื่อการเจริญวิปัสสนาภาวนาก้าวหน้าเป็นผลให้โพธิปักขิยธรรม ธรรมที่เป็นเครื่องตรัสรู้ เป็นธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรคบังเกิดขึ้น ทำให้รู้แจ้งอริยสัจ 4 บรรลุมรรค ผล นิพพาน มีอยู่ 37 ประการด้วยกัน โดยเริ่มต้นที่การเจริญวิปัสสนาตามแนวแห่งสติปัฏฐาน 4 ด้วยวิริยะ ความเพียรอันชอบคือสัมมัปปธาน 4 ส่งผลให้องค์ธรรมในอิทธิบาท 4 สมบูรณ์ และเมื่อยังพากเพียรเจริญวิปัสสนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้อินทรีย์ทั้ง 5 สมบูรณ์ มีกำลังมาก พัฒนาขึ้นเป็นองค์ธรรมแห่งพละ 5 และเมื่อองค์ธรรมแห่งพละ 5 สมบูรณ์ส่งผลให้ธรรมที่เป็นเครื่องตรัสรู้คือ โพชฌงค์ 7

[38] ม.มู. (ไทย) 12/31/33.

[39] อง.จตุกฺก. (ไทย) 21/204/324.

เกิดขึ้น และเมื่อองค์ธรรมทั้ง 7 สมบูรณ์ ส่งผลให้องค์มรรค 8บังเกิดขึ้น มารวมตัวกันเป็นมรรคสมังคี ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

การละสังโยชน์ได้อย่างเด็ดขาดนี้ ทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป็นอริยบุคคลชั้นสูงสุด เป็นผู้ได้บรรลุอรหัตตผล เป็นผู้สิ้นแล้วซึ่งอาสวะกิเลสทั้งหลาย หรือเรียกว่า พระอรหันต์ ซึ่งเป็นผลของการเจริญวิปัสสนาภาวนาด้วยการละมานะสังโยชน์นั่นเอง

1. ลักษณะของจิตใจของท่านผู้ละมานะสังโยชน์ได้แล้ว

ผู้ที่สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว จะมีสภาวะจิตที่ไม่กระด้าง ไม่ถือตัว เปรียบเสมอด้วยโคที่มีเขาทู่ เป็นต้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือพระสารีบุตรเถระ องค์อัครสาวกได้กล่าวประกาศคุณกถาของตน ต่อหน้าพระพักตร์พระศาสดา ในเมื่อสหธัมมิกรูปหนึ่งเข้าใจผิดในตัวท่านว่า พระเจ้าข้า สติเป็นไปในกาย อันภิกษุใดไม่พึงเข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย ภิกษุนั้นกระทบกระทั่งเพื่อนสพรหมจารีรูปใด รูปหนึ่งในศาสนานี้ ไม่ขอโทษแล้วพึงหลีกไปสู่ที่จาริกแน่ ดังนี้แล้ว แล้วประกาศสภาวะที่แห่งตนมีจิตเสมอด้วยแผ่นดิน เสมอด้วย น้ำ ไฟ ลมผ้าเช็ดธุลี เด็กจัณฑาล โคอุสภะมีเขาขาด ความอึดอัดด้วยกายของตนเหมือนซากงูเป็นต้น และการบริหารกายของตนดุจภาชนะมันข้น[40]

2. ลักษณะอาการทางกายภาพของผู้ที่ละมานะได้เด็ดขาด

ผู้บรรลุพระอรหัต ละมานสังโยชน์ได้เด็ดขาดแล้ว จะใช้ชีวิตเหมือนคนธรรมดาทั่วไปไม่ แต่ท่านจะมีลักษณะอาการที่อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่ง เข้าได้กับทุก ๆ คนแม้ถูกใคร ๆ ดูถูกเหยียดหยามก็ไม่ถือโทษโกรธ ดังเช่นพระลกุณฏกภัททิยเถระ ผู้อรหันต์ เมื่อสหธรรมิกมีสามเณรเป็นต้น ซึ่งเป็นปุถุชน เห็นพระเถระแล้ว จับต้องที่ศีรษะบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง ท่านก็ไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย เพราะท่านเหล่านั้นไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน เช่นกับศิลาแท่งทึบ[41]

3. ผู้ที่ลดมานะ ละทิฏฐิ ย่อมมีโอกาสบรรลุธรรมได้มากกว่าบุคคลเหล่าอื่น

พระโปฐิลเถระลดมานะเบื้องแรกด้วยการข่มไว้ จึงเข้าไปหาสามเณรซึ่งเป็นศิษย์ผู้บรรลุอรหันต์

---

[40] มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมปทัฏฐกถาแปลภาค 4 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 105-105.

[41] มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมปทัฏฐกถาแปลภาค 4 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 59.

ขอให้สามเณรสงเคราะห์แนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมขั้นสูง และภายหลังท่านละมานะได้อย่างเด็ดขาดด้วยอรหัตตมรรคญาณ ในขณะเจริญวิปัสสนาจนบรรลุพระอรหัต[42]

บทสรุป

การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 เพื่อละมานะสังโยชน์ มีแนวทางการปฏิบัติที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร อันเป็นวิธีที่จะสามารถละสังโยชน์ออกเสียได้ ซึ่งถือเป็นหลักปฏิบัติในจิตภาวนาเป็นหลักการปฏิบัติอันประกอบไปด้วยศีล สมาธิ ปัญญานั่นเอง และรวมเข้าในเอกายนมรรค คือ ทางที่ไปเป็นอันเดียวกัน เพื่อดับกิเลสและกองทุกข์ เพื่อนิพพาน ดังนั้น การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อละมานะสังโยชน์โดยใช้หลักธรรมที่เป็นอาหาร ทำให้วิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ ไว้ว่า ต้องอาศัยการเจริญสติให้บริบูรณ์ เพื่อให้เกิดวิปัสสนาปัญญา เมื่อเห็นความจริงของรูป–นาม ย่อมทำให้แจ้งอริยสัจ 4 วิปัสสนาปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการเจริญสติ และสมาธิตามแนวสติปัฏฐาน 4 สติปัฏฐาน 4 ที่บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำให้โพชฌงค์ 7 บริบูรณ์ โพชฌงค์ 7 ที่บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำให้วิชชา และวิมุตติบริบูรณ์ โดยเริ่มตั้งแต่ การคบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ย่อมให้การฟังสัทธรรมบริบูรณ์ การฟังสัทธรรมบริบูรณ์ย่อมทำให้ศรัทธาบริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ย่อมทำให้โยโสมนสิการโดยแยบคายบริบูรณ์ การโยโสมนสิการโดยแยบคายที่บริบูรณ์ย่อมทำให้สติสัมปชัญญะบริบูรณ์ สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ย่อมทำให้ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์ การสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ย่อมทำให้สุจริต 3 บริบูรณ์ สุจริต 3 ที่บริบูรณ์ย่อมทำให้สติปัฏฐาน 4 บริบูรณ์ สติปัฏฐานที่บริบูรณ์ย่อมทำให้โพชฌงค์ 7 บริบูรณ์ โพชฌงค์ 7 ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้วิชชา และวิมุตติบริบูรณ์ ดังนั้นสภาวะของท่านที่ละมานะสังโยชน์ได้แล้ว บรรลุสำเร็จเป็นพระอรหันต์ผู้สิ้นอวิชชาตัณหา ย่อมเป็นผู้ละความมีจิตแข็งกระด้าง ถือตัว ตลอดจนการยกตนข่มผู้อื่น มีความเป็นกัลยาณมิตรกับทุก ๆ คน มองเพื่อนมนุษย์ด้วยความเมตตากรุณาอย่างยิ่ง มีแต่ความหวังดีปรารถนาดี ไม่ถือโทษต่อผู้ที่ล่วงเกินใด ๆ ถึงความเป็นผู้น่าเคารพยกย่อง เป็นอัครทักขิไณย เป็นเนื้อนาบุญอันเลิศด้วยประการฉะนี้

[42] มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมปทัฏฐกถาแปล ภาค 7 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 112.

เอกสารอ้างอิง

ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). **ลักขณาทิจตุกกะแห่งปรมัตถธรรม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทคัลเลอร์ส โฟร์ จำกัด, 2537.

_____. **ลักขณาทิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ, 2551.

จำลอง ดิษยวณิช. **วิปัสสนากรรมฐาน และเชาว์อารมณ์ (ฉบับปรับปรุง).** พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, 2549.

ธนิต อยู่โพธิ์. **วิปัสสนานิยม.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540.

พันตรี ประยุทธ์ หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ – ไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2546.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปรมตฺถมญฺชุสา วิสุทฺธิมคฺคมหาฏีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬามหาฏีกา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกं 2500**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ธรรมปทัฏฐกถา แปล 1–4.** พิมพ์ครั้งที่ 24. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556.

_____. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.